

Спеціалізованій вченій раді Д 41.086.04

Національного університету

«Одеська юридична академія»

65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

ЧАЙКОВСЬКОЇ ВАЛЕНТИНИ ВОЛОДИМИРІВНИ

на тему «Модернізація правового режиму зовнішньоекономічної діяльності в Україні в умовах міжнародної економічної інтеграції»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

за спеціальностями

12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право;

12.00.11 – міжнародне право

Актуальність обраної теми дослідження. Актуальність теми дослідження В.В. Чайковської «Модернізація правового режиму зовнішньоекономічної діяльності в Україні в умовах міжнародної економічної інтеграції» зумовлена цілою низкою факторів, серед яких заслуговують особливої уваги наступні.

Зовнішньоекономічна діяльність (далі – ЗЕД) суб'єктів господарювання Україні виступає сьогодні необхідною умовою розширення ринку збуту товарів національних виробників, насичення економіки України валютними надходженнями, залучення інвестицій в оновлення виробництв та створення нових робочих місць на території країни, закупівлі сучасних зарубіжних зразків озброєння та техніки, нарешті, зовнішніх запозичень, доступу до інновацій та сучасних технологій, платіжних та інших міжнародних фінансових систем. Без належного правового регулювання відповідних відносин їх розвиток набув би хаотичного та небезпечного вигляду, що

унеможливило б не лише сучасний економічний розвиток, але й виконання державою багатьох економічних, соціальних, без певних та інших функцій.

Окрім зазначених аспектів державної економічної політики України як регулятора національних господарських відносин та суб'єкта міжнародного економічного правопорядку, які свідчать про прикладну доцільність розробки даної проблематики, не меншу актуальність обрана тема має в теоретичній площині з позицій наближення висновків науки господарського та міжнародного права, зокрема міжнародного економічного права. Таке зближення обумовлене тим, що зовнішньоекономічна сфера є, мабуть, предметом найбільшої взаємодії національного та міжнародного правопорядку. Відбувається це у силу, передусім, глобалізаційних процесів, де економічна взаємодія різних економічних суб'єктів виходить на перший план незалежно від релігійних, ідеологічних, культурних та інших особливостей розвитку різних держав. Це призводить не лише до природного залучення вітчизняних суб'єктів господарювання в міжнародний розподіл праці, ринків та капіталів, але й об'єктивно вимагає вироблення міжнародних економіко-правових регуляторів, здатних забезпечувати порядок у цій сфері. Україна як держава приймає активну участь у виробленні цих правил та їх відповідному впровадженню в національне законодавство. Крім того, євроінтеграційні устремління Українського народу вимагають орієнтуватися на адаптацію національного законодавства до правил ЄС, що накладає відбиток як на загальне регулювання економічних відносин в Україні, в тому числі тих, що мають зовнішньоекономічний вимір, але й формуються візію подальшого формування національних правил ведення господарської діяльності з урахуванням перспектив набуття членства в ЄС, розриву зв'язків з недружніми державами тощо. Ускладнюють побудову ефективного законодавства в цій сфері потреби пришвидшення економічного розвитку України, які значною мірою виявляються стриманими міжнародними

зобов'язаннями України у сфері економічного протекціонізму, запобігання легалізації брудних коштів, вибору моделей оподаткування, захисту економічної конкуренції, безпеки продукції, екологічними та іншими стандартами.

Зазначений перелік проблемних питань економічного розвитку найбільш ефективно вирішувати на стику наукових знань, зокрема у контексті взаємодії норм міжнародного економічного права та національного господарського права.

На сьогодні науковий інтерес представляють не тільки напрямки вдосконалення інституційної та нормативно-правової основи зовнішньоекономічних відносин в Україні шляхом створення досконалих механізмів забезпечення доступу вітчизняних суб'єктів господарювання зовнішніх ринків, інноваційних та інвестиційних ресурсів. Не менш важливим в даному напрямку є активна позиція України у виробленні міжнародною спільнотою правових механізмів стимулювання економічного розвитку, усунення диспропорцій у розподілі продуктивних сил, що здатне вплинути на вирішення багатьох проблем людства.

Надає особливої актуальності обраній темі відсутність у вітчизняній науці міжнародного права відповідей на потреби врахування національних економічних інтересів при приєднанні до тих чи інших економічних союзів, укладанні угод про вільну торгівлю, вироблення надійних рекомендацій щодо врахування Україною при прийнятті міжнародних зобов'язань національних особливостей розвитку економіки. За цих умов дисертаційна робота В.В. Чайковської на тему «Модернізація правового режиму зовнішньоекономічної діяльності в Україні в умовах міжнародної економічної інтеграції» є актуальною, доречною і своєчасною.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна.

Отримані автором наукові результати, висновки та рекомендації ґрунтуються на критичному аналізі значного обсягу наукової літератури та цілого масиву національних та міжнародних документів, що складають нормативно-правову складову порядку здійснення зовнішньоекономічної діяльності в умовах міжнародної економічної інтеграції України. Сформульовані дисертанткою висновки є обґрунтованими, достовірними і становлять наукову новизну дисертаційного дослідження.

Важливий науковий внесок дисертантки полягає в тому, що шляхом ґрунтовного дослідження обраної теми, нею запропоновано власний доктринальний підхід до взаємодії положень національного господарського та міжнародного економічного права у сфері регулювання зовнішньоекономічних відносин.

Досягненню поставлених у дослідженні завдань сприяла належним чином обрана структура роботи. Зокрема, перші три розділи дисертаційного дослідження відповідають засадничим елементам модернізації правового режиму зовнішньоекономічної діяльності як форми його осучаснення та системного вдосконалення: теоретико-правовому підґрунтю правового режиму зовнішньоекономічної діяльності, його сучасним нормативно-правовим та соціально-економічним складовим, правовим засадам співробітництва України з Європейським Союзом та його державами-членами у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що впливають на правовий режим ЗЕД. Четвертий та п'яті розділи присвячено практичним проблемам модернізації правового режиму надання послуг суб'єктами ЗЕД в Україні та порядку здійснення ЗЕД суб'єктами господарювання державного сектору економіки, що є цілком виправданим, оскільки здійснюючи певний науковий доробок у вітчизняну правову науку, дослідження повинно мати прикладну цінність щодо вирішення тих чи інших практичних проблем саме національного правопорядку України.

Автором вперше в українській правовій доктрині обґрунтовано комплексний правовий режиму ЗЕД як специфічний стан правової врегульованості суспільних відносин між вітчизняними та іноземними суб'єктами господарювання щодо переміщення матеріальних та нематеріальних благ через митний кордон України, який характеризується поєднанням національних та міжнародно-правових способів регулювання, форм права та порядку реалізації відповідних правових норм, типів правового регулювання зовнішньоекономічних відносин, що дало можливість обґрунтувати встановити роль міжнародного економічного права у розвитку національних господарсько-правових режимів та визначити актуальні напрями державної зовнішньоекономічної політики у цій сфері з урахування потреб економічного розвитку та реалізації європейських устремлінь України.

Науковим доробком у розробку доктрини міжнародного економічного правопорядку варто вважати обґрунтування дисертанткою природи міжнародного економічного права у співвідношенні національного господарського та міжнародного приватного права. Дисертаційна робота В.В. Чайковської є сміливим кроком в процесі обґрунтування галузевої своєрідності міжнародного економічного права та його ролі в регулюванні сучасних зовнішньоекономічних відносин. За своєю суттю дана робота може вирішити ряд наукових парадигм щодо співвідношення національного та міжнародного права.

Особливої уваги заслуговує науково-практичне пояснення розбіжності між політичною та юридичною формою міжнародних економічних відносин, що дозволило констатувати вихід міжнародного економічного порядку за межі класичного міжнародного публічного права у силу розширення суб'єктного складу зовнішньоекономічних відносин (особливо ТНК, публічні компанії тощо) та поєднання положень публічного та приватного права (С.215-232 тощо), що є науковим поштовхом до розуміння

інтегративної сфери міжнародного права. Поданий авторкою аналіз розкриває наукову дискусію щодо сучасного наповнення складу суб'єктів міжнародного економічного права.

Центральною ланкою роботи є обґрунтування потреб врахування інтересів розвитку національної економіки при укладанні міжнародних договорів та більш повної реалізації підходів щодо відмови від «позолочування» будь-яких міжнародних зобов'язань з метою забезпечення гнучкості державної економічної політики та захисту інтересів національних товаровиробників (с.с. 137-171, 262-264, 348-350 тощо). Авторка не закликає до порушення норм міжнародного права, але робить конструктивні висновки щодо оптимізації зовнішньоекономічної політики у цій сфері.

В цьому контексті варто відмітити підхід авторки до модернізації правового режиму ЗЕД як перспективного напрямку розвитку законодавства України у сфері ЗЕД на засадах випереджального зростання, що обумовлюється виходом за межі поняття «адаптація зовнішньоекономічного законодавства до законодавства ЄС», й включення в нього, крім власне адаптації, також 1) систематизації законодавства у формі кодифікації, консолідації чи інкорпорації; 2) усунення окремих недоліків та суперечностей між нормативно-правовими актами; 3) приєднання до міжнародних договорів, що створюють для України сприятливий економічний режим; 4) насичення законодавства положеннями, які дозволять прискорити економічний розвиток, захистити інвестиції та убезпечити внутрішній ринок від зовнішніх агресій й кризових ситуацій тощо

Варто відзначити виділення автором не лише прямих міжнародних зобов'язань України щодо модернізації правового режиму ЗЕД, які передбачають обов'язок України внести відповідні зміни до національного законодавства чи приєднатися до відповідного міжнародного договору, але

й непрямих зобов'язань, які впливають зі змісту норм права, що не встановлюють прямого обов'язку України щодо модернізації її законодавства про ЗЕД, однак не можуть бути виконані за відсутності такої модернізації (с. 232-235 тощо).

Привертає увагу також запропонований авторкою модельний алгоритм дій владних структур при укладанні міжнародних угод про вільну торгівлю, які спиратимуться на оцінку економічних наслідків загалом та економічних наслідків для співробітництва з ЄС зокрема; координацію роботи органів зовнішньоекономічного та зовнішньополітичного керівництва; визначення впливу угоди на інші міжнародні зобов'язання України; врахування перспектив укладання поглиблених угод (угод про зону вільної торгівлі); встановлення типових умов таких угод, що мають враховувати механізм запровадження на пропорційній основі захисних заходів від різкого зростання імпорту, що завдаватиме шкоди національним виробникам (с. 151-155 тощо).

Окрім зазначених не менш важливими є і ряд інших положень, винесених дисертантом на захист, зокрема підходи до обов'язкових критеріїв визначення самовиконуваності (прямої дії) норм міжнародних договорів, серед яких є адресованість цих норм безпосередньо фізичним та юридичним особам (в т.ч. суб'єктам господарювання та органам публічної влади), що виступають суб'єктами, на яких поширюється внутрішньодержавне регулювання; а також пов'язані із ними пропозиції щодо адаптації до вимог Угоди про асоціацію окремих законодавчих положень України у сфері фінансово-господарської діяльності, зокрема обґрунтуванням внесення змін до ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» щодо можливості надання за законодавством України в т.ч. й тих фінансових послуг, що прямо не закріплені у зазначеному Законі, але впливають з Угоди про асоціацію (с. 322 – 330 тощо); запозичення іноземного досвіду застосування окремих

норм Угоди про асоціацію як норм прямої дії на рівні національного законодавства України шляхом прийняття окремого закону, що дозволить уникнути неоднакової правозастосовної практики (с. 330, 438 тощо) та інші.

Загальна характеристика дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'ятих розділів, які включають 15 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації – 543 сторінки, з них 109 сторінок – список використаних джерел, який складається з 769 найменувань.

Структура дисертаційної роботи є логічною та повністю розкриває обрану тему. Дисертація і автореферат викладені юридично грамотно та з дотриманням мовної стилістики, що належним чином забезпечує науковий рівень викладення матеріалу дослідження та доступність їх сприйняття.

Дисертаційне дослідження складається з п'ятих розділів. Перший розділ дисертації присвячений теоретико-правовим засадам правового режиму зовнішньоекономічної діяльності, зокрема, визначається правова суть та природа відносин у сфері ЗЕД, що піддані не лише державно-правовому впливу, але й впливу міжнародного економічного права. Окрема увага приділена аналізу концептуальних підходів до поняття правового режиму, в тому числі в міжнародно-правових дослідженнях, а також обґрунтована можливість виокремлення правового режиму зовнішньоекономічної діяльності як спеціального режиму господарювання.

В другому розділі розглянуті сучасні нормативно-правові та соціально-економічні умови модернізації правового режиму зовнішньоекономічної діяльності шляхом ґрунтовного дослідження базові завдання державно-правової модернізації режиму ЗЕД, визначення правової бази модернізації режиму ЗЕД на сучасному етапі розвитку України, встановлюється зв'язок міжнародного економічного права (МЕП) із регулюванням ЗЕД і процесами її модернізації, досліджуються основні міжнародні договори України, що впливають на модернізацію правового режиму ЗЕД.

У третьому розділі проаналізовано правові засади співробітництва України з Європейськими Союзом та його державами-членами у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Отримали аналіз проаналізовано проблеми адаптації правового режиму ЗЕД України до порядку, визначеного у міжнародних договорах України з ЄС, встановлено основні проблемні аспекти модернізації правового режиму ЗЕД в Україні, що становлять план дій щодо виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також визначені особливості застосування права ЄС як орієнтиру модернізації правового режиму ЗЕД в Україні, вплив правил СОТ на відповідний правовий режим.

Четвертий розділ присвячений питанням модернізації правового режиму надання послуг суб'єктами ЗЕД в Україні, зокрема проаналізовано понятійно-змістовна складова послуги у ЗЕД як предмету перспективної модернізації відповідного правового режиму. В цій частині роботи авторка обґрунтовує напрями адаптації законодавства України про послуги у ЗЕД до вимог законодавства ЄС; формулює пропозиції щодо перспектив встановлення сприятливого режиму здійснення послуг у ЗЕД з погляду податкового законодавства.

В п'ятому розділі дисертантка визначає шляхи модернізації режиму здійснення ЗЕД суб'єктами господарювання державного сектору економіки, зокрема з позиції правового стимулювання ЗЕД відповідних суб'єктів господарювання та обґрунтування правових та організаційних вдосконалень статусу державних підприємств і специфіки управління ними, які впливають на порядок здійснення ЗЕД цими підприємствами.

Висновки містять основні наукові та практичні результати дослідження, обґрунтування їх достовірності, рекомендації щодо модернізації режиму здійснення ЗЕД суб'єктами господарювання в умовах міжнародної економічної інтеграції. Сформульовані в результаті проведеного дисертаційного дослідження висновки, положення і пропозиції

є внеском як у теорію господарського права, так в розвиток міжнародного права. Висновки достатньо аргументовані, ґрунтуються на аналізі теоретичних напрацювань та узагальнень практики сучасних міжнародних фінансових відносин. Апробація наукових положень, висновків і рекомендацій авторки у відкритому друці та обговорення на науково-практичних конференціях підтверджує їх обґрунтованість.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

В цілому, дисертаційна робота Чайковської Валентини Володимирівни вирішує наукову проблему, що полягає у формуванні доктринального підходу до модернізації режиму здійснення ЗЕД суб'єктами господарювання на засадах взаємодії національного та міжнародного правопорядків, розкритті структури та змістовних характеристик його складових елементів, виявленні актуальних проблем та узагальненні основних тенденцій розвитку сучасного національного економічного правопорядку в умовах глобалізації. Разом з тим, у дисертації присутні спірні положення, а також такі, що є дискусійними та/або потребують уточнення, а саме:

1. Досить обґрунтовано дисертанткою виводиться висновок, що застосування окремих норм Угоди про асоціацію між Україною та ЄС як норм прямої дії на рівні національного законодавства України доречно вирішити шляхом прийняття окремого закону, що дозволить уникнути неоднакової правозастосовної практики. Однак у цьому аспекті у дисертації відсутній аналіз вже існуючих відповідних законопроектів, які були зареєстровані у Верховній раді України як нинішнього, так й попереднього скликань. При цьому у даних законопроектах виводилася норма про заперечення можливості посилення приватних осіб на права, які витікають із норм Угоди. Не дивлячись на неприйняття й навіть не обговорення даних законопроектів у парламенті, наявну практику в Україні також оминула

увагою дисертантка. А саме, з нашої точки зору, на окрему увагу заслуговує Постанова від 04 липня 2019 року Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду (у справі № 910/4947/18), в якій суд вивів правову позицію щодо прямої дії ст. 198 Угоди про асоціацію, оскільки вона встановлює нові стандарти захисту прав інтелектуальної власності. У цьому зв'язку цікавою є точка зору автора, яким правовим інструментарієм наділені суди України у наведені аргументації статей Угоди у контексті їх перевірки на характер прямої дії? Та які статті Угоди можуть перспективно носити характер прямої дії навіть й без існування відповідного закону?

2. На стор. 81 дисертації автором наводиться безапеляційно, що «на теперішній час Україна вже є членом Союзу незалежних держав (СНД) та Світової організації торгівлі (СОТ), міжнародні акти щодо функціонування яких містять норми, якими обумовлюється правовий режим зовнішньоекономічної діяльності в Україні». Однак дане формулювання, зокрема щодо участі України у СНД, є недослідженим в роботі та потребує детального юридичного уточнення, бо насправді наразі істотний вплив на економічний правопорядок України дана міжнародна організація не здійснює й казати у цьому аспекті про модернізацію не доречно.

3. Дисертантка у контексті висвітлення форм зовнішньоекономічної діяльності, що може проявлятися в інвестиційній діяльності, сферах фінансових послуг, експортно-імпортних операцій аналізує ряд законотворчих ініціатив. Дійсно, наразі наявні проекти численних нормативно-правових актів, які мають на меті удосконалення міжнародних зв'язків, імплементацію зобов'язань відповідно до міжнародних договорів. У цьому контексті цікавою була б точка зору дисертантки щодо деяких дискусійних проектів, зокрема щодо удосконалення процедур публічних закупівель (проект 3739) із запровадженням елементів «локалізації»; положень проектів щодо обмеження кількості продажів на оптовому ринку тютюнових виробів (проект 4170); запровадження попереднього механізму

«скринінгу» іноземних інвестицій в Україні (проект 5011). На Вашу думку чи такі механізми удосконалення є процесами модернізації правового режиму зовнішньоекономічної діяльності?

4. У підрозділі 2.2. досить вдало наводиться систематизований аналіз джерел правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності України, у підрозділі 2.4. міститься аналіз основних міжнародних зобов'язань України, що впливають на модернізацію правового режиму зовнішньоекономічної діяльності. Наведена систематизація та структура аналізу знаходить певне авторське бачення, що заслуговує на повагу та містить науковий здобуток. Натомість, автором не наводиться співвідношення регіонального аспекту пріоритетного розвитку зовнішньоекономічної діяльності України. Наприклад, не міститься аналіз угод які укладені між Україною та Китайською Народною Республікою. Саме останні зараз викликають неабиякий інтерес у контексті перспективних спорів між державами, пов'язаними із захистом інвестицій. Даний аналіз, з нашої точки зору, свідчив би про всебічне дослідження правового режиму зовнішньоекономічної діяльності.

5. Робота має певний ухил у бік аналізу міжнародних договорів України як джерел регулювання зовнішньоекономічних відносин, тоді як у багатьох сферах міжнародного правопорядку усе більшого значення набувають й інші регулятори. Зокрема, правове регулювання міжнародних фінансових відносин в меншій мірі здійснюються за допомогою багатосторонніх міжнародних договорів чи міжнародно-правових звичаїв. На сучасному етапі співробітництво держав у сфері фінансів переважно координується актами міжнародних фінансових організацій, правова природа яких є одним із дискусійних питань в рамках концепції «м'якого права». Формально «м'які» акти міжнародних фінансових організацій на практиці в більшості випадків державами чітко виконуються, що стало підставою для окремих науковців вбачати в цьому процесі формування

«миттєвих» міжнародно-правових звичаїв (і спричинило дискусію в наукових колах). Стосовно ж самого міжнародно-правового звичаю в міжнародно-правовій літературі більшість дослідників міжнародного економічного права взагалі не зазначають про існування такого джерела в цій сфері міжнародних відносин, проте сучасна практика свідчить про зворотне.

6. Робота містить деякі технічні огріхи, такі як редакційні, та такі, які походять із некоректності юридичної термінології (наприклад, стор. 134, 136, 142). У роботі містяться певні недоречні для наукової роботи посилання, зокрема на стор. 96, наявні поодинокі політичні цитати та міркування (стор. 144), які є недоречними в юридичній науковій роботі.

Повнота викладу основних наукових результатів в опублікованих працях.

Основні результати дисертаційного дослідження В.В. Чайковської достатньо повно висвітлені в одній одноособовій монографії, у двадцяти двох статтях у наукових фахових періодичних виданнях, з яких чотири статті у періодичних виданнях зарубіжних держав, а також тезах шести конференцій. Всі результати і висновки наукового дослідження, що винесені на захист, отримані дисертантом самостійно. Зміст автореферату у повній мірі розкриває основні положення дисертаційної роботи, а отримані дисертантом нові наукові результати, висновки та рекомендації є ідентичними основним положенням дисертації.

Оцінка відповідності дисертаційної роботи встановленим вимогам.

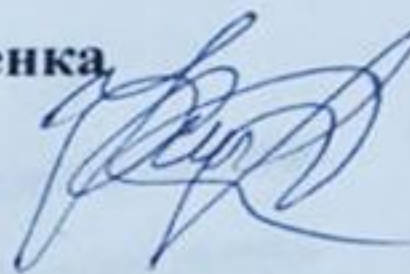
Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що дисертаційна робота Чайковської Валентини Володимирівни «Модернізація правового режиму зовнішньоекономічної діяльності в Україні в умовах міжнародної економічної інтеграції» є цілісним, логічним, завершеним науковим дослідженням, що має наукове та практичне значення. За змістом, обсягом,

науковою новизною, теоретичним і практичним значенням та оформленням дисертаційна робота відповідає вимогам, встановленим п.п. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24.07.2013 р. (зі змінами), а її авторка – Чайковська Валентина Володимирівна – за результатами публічного захисту заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальностями 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право; 12.00.11 – міжнародне право.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри порівняльного
і європейського права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка**

К.В. Смирнова

Підписав засвідчую:
Василь
Зафарєв
20.04.2014

20.04.2014
[Handwritten signature]